

KÖZLEMÉNYEK

Bakai Benedek élete és levelezése. Bakai vagy Bakay Benedekről Szinnyei József rövid életrajzát veszik át a kézikönyvek,¹ pedig a 19. század vége óta felbukkant újabb adatok alapján meg tudjuk rajzolni utazásainak és kapcsolatainak a térképét. Egyetlen latin értekezése maradt ránk, s az utazásai mellett az André Rivet-vel való levelezése miatt érdemel figyelmet személye.

Bakai Benedek² kassai református családban született 1597-ben. Kassán és a boroszlói a Magdaleneumban tanult, majd 1615-ben indult el hosszú peregrinációs útjára. A boroszlói gimnáziumi tanulmányokra bizonyíték a latin nyelvű üdvözlő verse, amit a Caspar Wohlfahrt nevű evangélikus lelkészhez, volt iskolatársához intézett 1619-ben.³ Peregrinációjának első állomása Wittenberg volt. Az egyetemet Thurzó Imre ott tanulása és rektorsága idején több protestáns magyar is fölkereste. Bakai 1615. október 2-án iratkozott be.⁴ Bár az ortodox lutheránus fordulat miatt ekkor már inkább csak az evangélikus diákok érezték magukat igazán jól Wittenbergben, Bakai reformátusként mégis több évig hallgatta az előadásokat. Nemrég felbukkant Kassa város levéltárában 1618. november 12-én, Nürnbergben kelt levele Georg Rehm részére, amelyből úgy tűnik, hogy a wittenbergi éveiben sokat utazgatott a német fejedelemségekben. Rehmet, Szenci Molnár Albert barátját „Fautora” és támogatójaként üdvözölte. Szögi László adataira szerint Bakai Benedek csak 1621-ben hagyta el Wittenberget.⁵

Szinnyei József úgy vélte, hogy Bakai 1622-ben tűnt fel „a belgiumi akadémiáknak”, vagyis a holland egyetemek látogatójaként. Erre nincs matrikulációs adatunk és mindenképpen kiesik egy, ha nem több év életrajzából. Honnan volt pénze újabb peregrinációjára? Egy 1625-ös levél Kassa városához azt jelzi, hogy Bakai tanulmányait Alvinczi Péter kassai prédikátor is támogatta.⁶ Bakai 1621-ben és 1622-ben, vagy 1621 és 1624 között Kassán (és talán Debrecenben is) tanított. Mindezenre 1622-ben Kassán latin logikai tankönyvet adott ki, amelyben a második levél versóján Bakai megnevezte hat tanítványát is.⁷

¹ SZINNYEI 1891, 359–360; GÖMÖRI 2005, 7.

² Neve a leideni matrikulában *Bakai Cassovius* alakban szerepel, ld.: BOZZAY, LADÁNYI 2007, 2493. Egy 1618-as, Georg Rehmhez írt levelét mint *Bakayanus* szignálta, ld. alább. Külföldön általában ipszilont használt a neve végén.

³ *Handbuch des personalen Gelegenheitsschrifttums*, Band 9, no. 0458 – 532873.

⁴ SZINNYEI 1891, 360.

⁵ SZÖGI 2011, 4061.

⁶ KEMÉNY 1904, 241. Az 1625. szeptember 29-i feljegyzésből kiderül, hogy korábban Alvinczi Péter 100 aranyat küldött Bakainak és peregrináló társának.

⁷ *Logicae peripateticae praecepta ... collecta a Casp. Bartholino...*, Cassoviae, per Nicolaum Mollerum, anno M.DC.XXII, fol. [1v–3v]. (RMNy 1264).

Bakai Benedek 1624 előtti németalföldi tanulmányairól nem tud a legújabb hollandiai magyar diáklista. A legtöbb magyar diák nem Leidenben, hanem Franekerben kezdte a németalföldi egyetemjárást, és ezek többsége Hollandiába menet útba ejtette az Odera melletti Frankfurt egyetemét is: 1623 és 1625 közötti mintegy húszan ezt az útvonalat választották.⁸ Jóllehet nincs rá matrikulációs adatunk, nagyon valószínű, hogy a kassai peregrinus is megfordult a német egyetemen. Bár a neve nem szerepel sem a frankfurti, sem a franekeri listán, csak 1624. május 13-án matrikulált Leidenben, ugyanazon a napon, amikor a Sárospatakon végzett Gönczi Bálint is beiratkozott.⁹ Leidenbe mindkét magyart André Rivet teológia tanár hírneve vonzotta, s ez a kapcsolat rendkívül fontos lesz Bakai számára: majdnem bizonyos, hogy mások mellett Rivet ösztönzésére utazott Angliába. Ugyanakkor a Rivet-nek írt első (fennmaradt) leveléből úgy tűnik, hogy korábban már beutazta Franciaországot, járt Genfben is, és csak azután utazott Leidenen át Angliába.¹⁰

André Rivet (1572–1650) francia hugenotta lelkész volt, akit 1620-ban neveztek ki a teológia tanárának Leidenben. Itt adta ki a többi közt *Oratio e bono pacis et concordiae in Ecclesia* című művét, amelyben a római katolikus egyház kemény ellenfelének és a kálvinizmus elkötelezett hívének mutatkozott. Hozzá hasonlóan Bakai is ortodox kálvinista volt. Mindössze egy évet töltött Leidenben, majd innen utazott tovább, kis kitérővel, Angliába. Színnyei állításával ellentétben nem ő volt az első magyar, aki a 17. század elején felkereste az I. Jakab uralkodása alatt már elkötelezetten protestáns országot. Bánfihunyadi János 1608 óta élt Londonban, de más magyar teológusok is megfordultak korábban Oxfordban.¹¹ Ugyancsak Rivet hallgatója volt az a Gönczi Bálint, aki valószínűleg Bakaival együtt utazott Angliába, de nála hamarabb visszatért Leidenbe, ahová két levelet vitt magával: Johann Joachim Rusdorf levelét az Erdélyben tartózkodó Paul Strasburgerhez, valamint útítársa Oxfordból írt levelét Rivet-hez.¹² Rivet-nek ekkoriban volt még egy magyar levelezőpartnere: a Leidenben 1626. április 24-én inmatrikuláló Kapornai (Tornatoris) Péter, aki Flushingból írt neki levelet arról, hogy szerencsésen megérkezett Angliába.¹³

A Leidenből Angliába utazó magyarok rendszerint a puritánabb Cambridge-ben kezdték tanulmányaikat, de az 1624–1625-ös akadémiai év ezen az egyetemen valószínűleg csalódást jelentett számukra. A két teológiai professzor közül John Richardstont arminianusként tartották nyilván, és mivel az 1625. április 25-én meghalt,¹⁴ ebben a trimeszterben a magyarok csak a kevésbé inspiráló Samuel Collins előadásait hallgathatták. Jellemző módon Thállyai János két, Kassa tanácsának írt levelében¹⁵ egyetlen szót sem ejt arról, milyen előadásokat hallgatott Cambridge-ben. Bakai számára is fontosabbnak bizonyult Oxford Whitaker és Ames egyeteménél.

⁸ BOZZAY, LADÁNYI 2007, 2–23.

⁹ Bakai Benedek az oxfordi egyetemen, Gönczi Bálint, a londoni Gresham College-ben tanult, bár valószínű, hogy Gönczi Oxfordban is megfordult. Ld.: GÖMÖRI 2005, 187.

¹⁰ Bakai Benedek André Rivet részére, London, 1625. április 10–20. Leiden, Universiteitsbibliotheek, BPL 285.I. f. 42r. Kezdet: „Ex Gallia...”

¹¹ Corvinus (Raab) Mihály, Csanaki Máté és Kecskeméti Máté, ld.: GÖMÖRI 2005, 3–5.

¹² P. VÁSÁRHELYI 1991, 165–168. A levél kelte: 1626. március 29.

¹³ Kapornai Péter André Rivet részére, Flushing. Leyden, Universiteitsbibliotheek, BPL, 293. II. Kapornai Oxfordban töltött pár hónapot, majd 1625. április 4-én Franekerben, illetve 1626 június 21-én Leidenben matrikulált, ld.: BOZZAY, LADÁNYI 2007, 46, 2522. Bakai „Postquam a vobis...” kezdetű oxfordi levele: Leiden, Universiteitsbibliotheek, BPL I. 285, I. 46/r.

¹⁴ John Richardson életére ld.: *Dictionary of National Biography*, 227–228.

¹⁵ Cambridge-ben, 1625. december 23-án, illetve 1626. március 10-én kelt leveleit ld.: PETTKÓ 1885, 179–181.

Bakai összesen nyolc latin levelet írt André Rivet-nek,¹⁶ amelyek főleg kapcsolattörténeti szempontból érdekesek. Az első, 1625-ben írt londoni levele tele van panasszal.¹⁷ Úgy tűnik, hogy sem Franciaországban, sem Angliában nem talált elég olyan emberre, aki jól beszélt volna latinul. Ugyanakkor biztosítja Rivet-t a felől, hogy nem tölti hiába idejét, lassan megismeri a „helyek szellemét”, miután az elmúlt telet Cambridge-ben töltötte, most Oxfordban lakik, ahol „D. Prideaux”, azaz John Prideaux¹⁸ teológiai előadásaira jár, és sok időt tölt az ottani könyvtárban. Közli, hogy meghalt az angol király, I. Jakab, akit a fia, Károly követ a trónon. Az új királynak francia a felesége és szerinte a puritánok elégedetlenek az új királlyal.

Már több mint egy éve tanult Bakai Oxfordban, amikor megismerkedett Johann Caspar Bauhin svájci orvossal, akinek 1626. május 23-án beírt az emlékkönyvébe,¹⁹ méghozzá (alighanem Bauhin kérésére) magyarul. Szenci Molnár fordításában idézi a 91. zsoltár első nyolc sorát, majd így folytatja: „Tovabba valo emlekezetnek kedvéért írtam, az én jo akaro Uramnak ez könyvében, Oxoniumban Angliab[an] 23 May 1626 esztendőben Benedictus Bakay Cassovius H[ungarus]”.²⁰

Mielőtt Bakai megírta volna az újabb beszámolóját André Rivet-nek, még adományozott egy Angliában ritkán felbukkanó magyar könyvet az oxfordi Bodleian könyvtárnak: Pázmány Péter *Kalauz*ának 1613. évi kiadását. Nem tudni, hogy hol vette a könyvet, de több országon keresztül hurcolhatta magával, abból a célból, hogy megírja a nagyhatású katolikus vitairat cáfolatát. Erre mutatnak a *Kalauz* margójára írt latin nyelvű glosszái, amelyeket csak a könyv 289. lapján váltanak fel a magyar nyelvű kommentárok. Bakai alighanem beszerzett más könyveket is Oxfordban, és nem akarta ezt a roppant fölőt magával vinni a vándorútjára. Mindenesetre a könyv címlapját lefordította az angol olvasók kedvéért latinra, egy kis gúnyos megjegyzéssel Pázmány Péter címeinek felsorolása után: „quid non?”²¹

A következő, Oxfordból kelt levelében,²² megköszöni Rivet-nek az ajánlóleveleit, dicséri Prideaux-t, akit az oxfordi egyetem alkancellárjaként és Regius professzorként „a szegény peregrinusok pártfogója”-nak nevez, mint aki segíti a Palatinus száműzöttjeit. Dicséri az (akkor még eléggé új) Bodleian könyvtár keleti nyelvi gyűjteményét és megjegyzi, hogy Buckingham hercege is gondját viseli a könyvtárnak. A franciaországi útjához pénzre van szüksége, és pénzt vár Kassárból, amit vagy Rivet-hez, vagy Altinghoz²³ fognak küldeni, s ő maga szeptember végén lesz újra Leidenben.²⁴ Írt még Hágába is, Rusdorfnak, aki ezek szerint már korábban elhagyta Angliát. Végül megint Prideaux-ról ír,

¹⁶ Leiden, Universiteitsbibliotheek, BPL 285.I. fol. 42–50. Másolatuk: Bp., ELTE Egyetemi Könyvtár, Kézirattár, G 846 Miklós Ödön iratai, 245. szám. Rivet levelezésének teljes jegyzéke: DIBON 1971.

¹⁷ Ld. a 12. jegyzetet.

¹⁸ John Prideaux (1578–1650) devoni születésű teológus, Oxfordban az Exeter College magisztere (1601), majd igazgatója, 1615-től a teológia Regius professzora, 1641-től 1646-ig Worcester püspöke. Életére ld.: MADDICOTT 2021.

¹⁹ Johann Caspar Bauhin (1616–1659) bázeli botanikus, XIV. Lajos udvari orvosa. Emlékkönyve: Universitätsbibliothek Basel, Mscr. AN VI. 20.

²⁰ Ld.: Inscriptiones Alborum Amicorum, 5440. http://iaa.bibl.u-szeged.hu/index.php?page=browse&entry_id=5440 (2026. április 29.)

²¹ Bodleian Library (Oxford), T 7.4 Jur. Említi: GÖMÖRI 1999, 202.

²² Bakai Benedek André Rivet részére, Oxford, 1626. június 4. (Valószínűleg a Julianus naptár szerint.) Leiden, Universiteitsbibliotheek, BPL 285.I. f. 45r. Kezdet: „Postquam a vobis...”

²³ Heinrich Alting (1583–1644) heidelbergi teológus, aki 1622-ben Leidenbe menekült, majd 1627-ben Groningenbe költözött. Rivet mellett ő lehetett Bakai bizalmas embere Leidenben.

²⁴ Csak 1625 októberében jutott el újra Leidenbe, amely hónap 18-án iratkozott be, ld.: BOZZAY, LADÁNYI 2007, 2493.

aki Hóseás próféta könyvéhez fűz értékes kommentárokat. Bakai magát Rivet „legodaadóbb” („adictissimus”) hívének írja le és köszönti. (Nem mondja, de tudjuk, hogy nem matrikulált az oxfordi egyetemen, mert az pénzbe kerül, és neki, mint más magyar peregrinusoknak is, kevés a pénze.)

1626 júliusában Bakai még Oxfordban volt. Ezt egy politikai okokból peregrináló cseh protestánsnak szóló emlékkönyvi bejegyzéséből tudjuk. Joannes Maconius Mytenus (német nevén Honingsdorf) beutazta Európát Londontól Gyulafehérvárig. Bakai bejegyzése ezúttal kétnyelvű, a latin idézetet – „qui deorum consilia culpet, stultus inscitusque sit, qui eos vituperet”²⁵ – egy olyan magyar bejegyzés követi, ami szinte Bakai mottójává válik a továbbiakban. Ez a 90. zsoltár utolsó (17.) verse: „Úr Isten minden dolgunkat bírjad forgassad, kezeink munkáját igazgassad”²⁶.

Egy október végi rövidebb levél Párizsból arra mutat, hogy egy másik, Rivet-nek írt levele elveszhetett, mert Bakai arról tudósít: „három hete azt írtam neked, hogy Londonból készülök Galliába”.²⁷ Az, hogy két évet kibírt lelkileg Angliában, szerinte csodálatosnak tűnik. Párizsból, ahol alighanem protestáns lelkészek vendégszeretettel élvezte, Genfbe készül, s kéri, hogy ha pénzt kap Kassáról, azt oda küldjék. Genfből pedig az Odera melletti Frankfurtba szándékozik menni.

Párizsból Bakai hamarosan tovább utazott Genfbe, ahol 1626 novemberétől 1627 februárjának végéig maradt. Ez idő alatt négy levelet küldött André Rivet-nek. Bakai Genfben találkozott egy talán már Oxfordban megismert német peregrinussal, a közismert Camerarius családból származó Joachim (IV.) Camerariusszal, ahogy azt albumbejegyzése bizonyítja. Bakai először latinul idézte Horatiust, majd ismét magyarul jegyezte be a Maconiusnak is beírt zsoltárszöveget.²⁸ Camerariusnak egy másik magyar albumbejegyzője is volt, Kecskeméti Máté.²⁹ Érdekes módon Bakai nem matrikulált a genfi egyetemen, vagy azért, mert ez sokba került, vagy mert talán – egy kivétellel – nem volt olyan professzor Genfben, akinek az előadásait szívesen hallgatta volna. Friedrich Spanheimet éppen abban az évben nevezik ki a genfi egyetem filozófia professzorának,³⁰ a teológiát pedig Bénédict Turretini tanította, aki alighanem azonos a Rivet-nek írt levelek „D. Turretinus”-ával. Ahogy az már az első, meg a következő, genfi levélből is kiderül, Kálvin és Béza városában Bakai főleg két olasz származású kálvinista teológussal, „Turretinus”-szal és „Deodatus”-szal tartotta a kapcsolatot. Élt még akkor a Turretini-dinasztia legidősebb tagja, a Luccából száműzött Francesco Turretini (1547–1628), aki 1592 óta lakott Genfben, de csak 1622 óta volt teljes jogú háztulajdonos polgár. Turretini selyemszövésből gazdagodott meg, később azonos nevű unokájából jelentős kálvinista teológus lett.³¹ Fia vagy unokaöccse, Bénédict Turretini 1618-tól a teológia professzora volt Genfben, ortodox kálvinista teológiát adott elő, de a munkásságának kevés nyoma marad. Ami Johannes Deodatus (vagy Theodatus, Diodati) genfi bibliafordítót illeti,³² aki az első genfi levél

²⁵ Plautus, *Miles gloriosus*, 736–737.

²⁶ Wien, Österreichische Nationalbibliothek, MS 12896, fol. 483. Maconius bejegyzése szerepel a legkorábbi magyar album-bejegyzések ismertetésében: MENCSIK 1907, 507.

²⁷ Bakai Benedek André Rivet részére, Párizs, 1626. október 20. Leiden, Universiteitsbibliotheek, BPL 285.I. f. 46r. Kezdete: „Ante demum...”

²⁸ London, British Library, MS Egerton 3039, f. 106r.

²⁹ London, British Library, MS Egerton 3039, f. 77v és 79. Kecskeméti Máté is magyarul írt Camerarius albumába.

³⁰ Az idősebb Friedrich Spanheim (1600–1649) Heidelbergben és Genfben tanult, majd Leidenben tanított.

³¹ Francesco Turretini (1623–1687) *Institutio theologiae elencticae* című művét széles körben használták tankönyvként. Róla bővebben: BURCKHARDT 1990.

³² Giovanni Diodati (1576–1649) neves genfi teológus, ld.: CAMPI 1998.

végén Bakain keresztül meleg üdvözlést küld Rivet-nek,³³ már járt Hollandiában mint delegátus, az 1618-as dordrehti zsinaton és ugyancsak a dogmatikus kálvinizmus tipikus képviselője volt.

Bakai későbbi genfi levelei Rivet-hez rendszerint rövidebbek. A második genfi levélben főleg további terveiről ír,³⁴ ezekről egy Alttingnak írt levélben is beszámolt: ő hamarosan német földön át kíván visszatérni hazájába.

A harmadik levélből úgy tűnik, más magyarok leveleiből értesült már arról, hogy Alvinczi Péter száz aranyat küldött Thállyai Jánosnak és neki, és szeretné azt vagy Bázelen, ahová pár hét múlva készül, vagy az Odera melletti Frankfurtban megkapni.³⁵

Ezt az 1627. február 10-én kelt levelet egy héttel később követi a negyedik genfi levél Rivet-nek,³⁶ amelynek olvasatában zavart kelthet a két levél hasonló kezdete: „Reverende admodum Clarissime T.D.”, illetve „Reverende et Clarissime T.D.” A levelek borítékán ugyanakkor mindig ez a szöveg áll: „A Monsieur (lejjebb) Monsieur Rivet Pastour & Professeur en l'Eglise & Academie de Leyden”.

Bakai utolsó svájci levelét már Bazelből küldte Rivet-nek,³⁷ ez már az első mondatban megnevez egy fontos kapcsolatot: „Superioribus diebus D. Wedelius Tuas ad me Geneva transmisit literas...”, vagyis több Rivet-levelet küldött át Bakainak. Ez a Nicolaus Vedel (vagy Wedel), leideni teológus, később genfi professzor volt és már 1624-ben teológiai műve jelent meg Genfben.³⁸ Vedel, mint Bakai Benedek legtöbb ismerőse, elszánt anti-arminianus volt, nyolc-kilenc évvel később két vitairatban foglalt állást a kálvinizmus enyhébb változata ellen.³⁹ Bazel ebben az időben biztonságosabbnak látszott az Odera melletti Frankfurtnál, jóllehet német földön, veszedelmesen közel Bázélhez dúlt a harmincéves háború, mert a „császári seregek a bádeni hercegségben grasszálnak”, viszont a Buxtorf családnál lakó Bakai biztonságban volt.⁴⁰ Ebben a bázeli levélben újra megköszöni a leideni tudósak az a segítséget, amit neki korábban Párizsban és Genfben nyújtott. Közli, hogy betegeskedett, és bár írt Alttingnak és a most Bázelen élő Brederodenak, akit patrónusának tekint,⁴¹ úgy gondolja, hogy a nekik írt, illetve tőlük kapott leveleket a tolvajok ellopták. Úgy tudja, Brémában vannak honfitársai, akik, ha Hollandiába érnek, és hoznak neki pénzt, a legjobb, ha Deodatusnak küldik. Küldi az ifjabb

³³ Bakai Benedek André Rivet részére, Genf, 1626. november 1. Leiden, Universiteitsbibliotheek, BPL 285.I. f. 43r–v. Kezdet: „Quamodo ex Anglia migraverim...”

³⁴ Bakai Benedek André Rivet részére, Genf, 1626. december 12. Leiden, Universiteitsbibliotheek, BPL 285.I. f. 47r–v. Kezdet: „Non de pridem...”

³⁵ Bakai Benedek André Rivet részére, Genf, 1627. február 10. Leiden, Universiteitsbibliotheek, BPL 285.I. f. 48r–v. Kezdet: „Heri id est 9 Febr. ...”

³⁶ Bakai Benedek André Rivet részére, Genf, 1627. február 17. Leiden, Universiteitsbibliotheek, BPL 285.I. f. 49r–v. Kezdet: „Superiori septimana...”

³⁷ Bakai Benedek André Rivet részére, Bazel, 1627. április 26. (Az ókalendárium szerint.) Leiden, Universiteitsbibliotheek, BPL 285.I. f. 50r–v. Kezdet: „Superiori diebus D. Wedelius...”

³⁸ *Commentarius de tempore utriusque episcopatus s. apostoli Petri ... auctore Nicolao Vedelio...*, Genevae, apud viduam M.DC.XXIV.

³⁹ *De fide et mediis Arminianismi* (Leiden, 1633) és *Arcana Arminianismi* (Leiden, 1634).

⁴⁰ Az idősebb Johannes Buxtorf (1564–1629) hebraista, a bázeli egyetemen tanára. Fia, az ifjabb Johannes Buxtorf (1599–1664) Bakai barátja volt, Heidelbergben tanult, részt vett a dordrehti zsinaton és megörökölte apjától a bázeli héber tanszéket. Számos héber művet fordított latinra, köztük Maimonides munkáját (*Doctor Perplexorum*, 1629), de leghíresebb műve talán a *De Lingvae Hebraicae origine et antiquitate* (Bazel, 1644) volt.

⁴¹ Pieter Cornelisz Brederode (1559–1637) németalföldi diplomata, főleg német kapcsolatokkal. Heidelbergben működik, ahonnan 1624-ben költözik Bazelbe. Levelezői között megtalálható Georg Rehm, Ludwig Camerarius és az angol diplomata Sir Thomas Roe.

Buxtorf üdvözlétét Rivet-nek. Ez a másfél oldalas levél 1627. május 6-án íródott, de tudjuk, hogy Bakai már március óta Bázelen időzött, mert már ebben a hónapban matrikulált a bázeli egyetemen.⁴²

A Bázelen írott levélből látszik, hogy Bakait kiváló hebraistaként tartották számon, és hogy a Rivet-vel való ismeretsége és tartós levelezése jó ajánlólevél volt minden protestáns tudóshoz. Lehet, hogy szívesen látták volna hosszabb időre Bázelen, de ő már az Odera melletti Frankfurton keresztül haza készült. Október végén hagyta el Bázelt, és 1627. november harmadikáról van róla újabb nyom, Augsburgból. Szerencséje volt, mert a császári seregek főleg északon háborúztak, Bakai Benedek tehát – feltehetően számos könyve társaságában – nyugodtan utazhatott. Augsburgban két nyelven írt be Philipp Hainhofer albumába, sőt, hogy imponáljon a helyi sokoldalú diplomatának és műkereskedőnek, még a saját családi címerét is befestette az albumba. A Nagy Iván-féle címertanban fennmaradt egy Bakay-címer 1573-ból,⁴³ amely azonban nem hasonlít a Bakai Benedek által egy augsburgi album amicumra rajzolt címerre: utóbbin egyetlen szárból kinyíló három rózsza és egy kardot tartó kéz látható, piros mellékdíszekkel.⁴⁴ Ezt a címet a 17. század végén a Bakay család több tagja használta.⁴⁵

Hainhofernek több albuma is volt, a leghíresebb az 1599 és 1633 között vezetett 227 oldalas „Grosse Album”, amelybe kizárólag királyok és hercegek írtak, illetve festők rajzoltak és festettek be (ma a wolfenbütteli Herzog August könyvtárban őrzik). A másik albumot, amiben Bakai is hagyott nyomot, Hainhofer utazásai során vitte magával. Pádovától Ulmig és Augsburgig tartalmaz bejegyzéseket, lengyel, svéd és német arisztokratáktól és protestáns lelkészeketől. Bakai ugyan csak egyszerű protestáns tanár volt, de ezúttal fitogtatta a nemesi származását, bár az sincs kizárva, hogy ez a származás légből kapott volt és a címet Bakai csak rögtönözte.⁴⁶

Bár nem tudjuk pontosan, meddig maradt Augsburgban, és mikor érkezett vissza Kassára, Bakai 1628–1629 folyamán már biztosan az ottani iskolában tanított. Tanári tehetségének híre mehetett, s bizonyára ennek volt köszönhető I. Rákóczi György döntése, aki 1630 májusában az egykori peregrinust kinevezte a Sárospataki Református Kollégium igazgatójának. Ebből az évből való Bakai két utolsó ismert emlékkönyvi bejegyzése is. Ezek közül korábbi a másodszori bejegyzés Maconius albumában,⁴⁷ aki Erdélybe menet útra ejtette Kassát. Bár külföldön Bakai mindig magyarul (néha latinul és magyarul) írt be, a hazai terepen a magyar helyét átvette a latin. Ez a bejegyzés a rendkívül gazdag album 367. rectó lapján található. Érdekes módon itt visszatér a „Bakai” névváltozathoz és ismét a korábban említett,⁴⁸ Plautus *A hetvenkedő katona* című komédiájából vett idézettel köszönti Maconiust, talán azért, mert ebben az időben éppen Plautust tanította a kassai iskolában.

Végül a sárospataki tanári kinevezése után egy hónappal latinul hagyott nyomot Miskolci Csulyak István (1575–1645) zempléni esperes⁴⁹ albumában. Ezúttal Tertullianusból veszi a textust: „O nos

⁴² HEGYI 2003, 48.

⁴³ NAGY 1857, 95–96.

⁴⁴ Bakai bejegyzése Philip Hainhofer albumában: Wolfenbüttel, Herzog August Bibliothek, Cod Guelf. 210 Extrav. (*Stammbuch des Philipp Hainhofer*), p. 458. Ld. még: Inscriptiones Alborum Amicorum, 16061. http://iaa.bibl.u-szeged.hu/index.php?page=browse&entry_id=16061 (letöltve: 2026. 04. 29.)

⁴⁵ *Magyarország címeres könyve*, I, 48. tábla, 8. címer.

⁴⁶ Bakai bejegyzése Philip Hainhofer albumában: Wolfenbüttel, Herzog August Bibliothek, Cod Guelf. 210 Extrav. (*Stammbuch des Philipp Hainhofer*), p. 458. Ld. még: Inscriptiones Alborum Amicorum, 16061. http://iaa.bibl.u-szeged.hu/index.php?page=browse&entry_id=16061 (letöltve: 2026. 04. 29.)

⁴⁷ Maconius album amicorum, Kassa 1629 vége vagy 1630 eleje.

⁴⁸ Ld. a 27. jegyzetet.

⁴⁹ OLÁH 2022, 27–33.

miseros, qui Christiani dirimus hoc tempore, gentes agimus sub nomine Christi!”⁵⁰ Ami arra mutat, hogy karrierje csúcspontján Bakai nem elégedett a kereszténység gyakorlati alkalmazásával, s talán a pataki iskola helyzetével sem. 1633-ban fejezte be színes, emlékekben gazdag életét.

Hivatkozott irodalom

- BOZZAY, LADÁNYI 2007 = *Magyarországi diákok holland egyetemeken 1595–1918*, szerk. Bozzay Réka, Ladányi Sándor, Budapest, ELTE Levéltára, 2007 (Magyarországi Diákok Egyetemjárása az Újkorban, 15).
- BURCKHARDT, B. Andreas, *Turretini historiographie des débuts de la Réforme à Genève* = *Bulletin de la SHAG*, 20(1990), 29–44.
- CAMPI, Emidio, *Diodati, Giovanni* = *Dizionario storico della Svizzera*, Locarno, Armando Dadò, 1998.
- DIBON, Paul, *Inventaire de la Correspondance d'André Rivet*, Nijhoff, La Haye, 1971.
- Dictionary of National Biography, 1885–1900, Vol. 48*. London, Smith, Elder and Co., 1896.
- GÖMÖRI György, *A bujdosó Balassitól a meggyászott Zrínyi Miklósig*, Bp., Argumentum, 1999.
- GÖMÖRI György, *Magyarországi diákok angol és skót egyetemeken 1526–1789*, Bp., ELTE Levéltára, 2005 (Magyarországi Diákok Egyetemjárása az Újkorban, 14).
- Handbuch des personalen Gelegenheitsschriftums in europäischen Bibliotheken und Archiven*, Hildesheim, Zürich, New York, Olms-Weidmann, 2003.
- HEGYI Ádám, *Magyarországi diákok svájci egyetemeken és akadémiákon, 1526–1788 (1798)*, Bp., ELTE Levéltára, 2003 (Magyarországi Diákok Egyetemjárása az Újkorban, 6).
- KEMÉNY Lajos, *Alvinczi Péter életéhez, Kassa város jegyzőkönyveiből* = *Irodalomtörténeti Közlemények*, 14(1904), 112–120.
- MADDICOTT, John, *Between Scholarship and Church Politics: The Lives of John Prideaux, 1578–1650*, Oxford, Oxford University Press, 2021. <https://doi.org/10.1093/oso/9780192896100.001.0001>
- Magyarország címeres könyve*, szerk. Alapi Gyula et al., Bp., Grill Károly, 1913.
- MENCSEK Ferdinánd, *Magyar emlékkönyvi beírások a XVI és XVII századból* = *Történelmi Tár*, 8(1907), 506–521.
- NAGY Iván, *Magyarország családai*, Címerekkel és nemzékrendi táblákkal, I, Pest, Beimel és Kozma, 1857.
- OLÁH Róbert, *Miskolci Csulyak István és Tofeus Mihály könyves műveltsége*, Sárospatak, Hernád, 2022 (Hit és Kultúra, 7).
- PETTKŐ Béla, *Művelődéstörténeti adatok. Kassa város levéltárából* = *Történelmi Tár*, (1885), 173–184.
- P. VÁSÁRHELYI Judit, *Johann Joachim von Rusdorf válogatott levelei*, Szeged, Scriptum Kft., 1991 (A Lymbus Füzetek, 22).
- REUSNER, Nicolaus, *Icones sive Imagines vivae, literis cl. virorum, Italiae, Graeciae, Germaniae, Galliae, Angliae, Vngariae*, szerk. Dienes Dénes, Oláh Róbert, Sárospatak, Hernád, Debrecen, Tiszántúli Református Egyházkerületi és Kollégiumi Nagykönyvtár, 2018,
- RMNY = *Régi magyarországi nyomtatványok*, Bp., Akadémiai, OSZK, 1976–2023.
- SZINNYEI József, *Magyar írók élete és munkái*, I, Bp., Hornyánszky Viktor, 1891.
- SZÖGI László, *Magyarországi diákok németországi egyetemeken és akadémiákon 1526–1700*, Bp., ELTE Levéltára, 2011 (Magyarországi Diákok Egyetemjárása az Újkorban, 18).

GÖMÖRI GYÖRGY

⁵⁰ Bakai bejegyzését Miskolci Csulyak albumában ld.: REUSNER 2018, 1221.